

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3956-3487>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ФОНОВИМ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩАМ

У кримінологічній літературі зазначається, що протидія фоновим для злочинності явищам являє собою сформовану систему заходів політичного, соціально-економічного, інформаційно-пропагандистського, організаційного, правового та іншого характеру, спрямовану на виявлення, запобігання та усунення об'єктивних і суб'єктивних факторів відтворення явищ, що пов'язані чи сприяють злочинності, а також мінімізацію їх наслідків, здійснювану шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства [2, с. 328].

У системі заходів протидії фоновим для злочинності явищам кримінальна відповідальність та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб можуть становити блок правових заходів безпосередньо протидії терористичним загрозам. Зокрема, у КК України задекларована невідворотність настання кримінальної відповідальності у випадках вчинення злочинів терористичного характеру. Окрім цього, вчинення уповноваженою особою юридичної особи від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. 258 – 258-5 КК України, є передумовою застосування до такої юридичної особи регламентованих розділом XIV-I КК України заходів кримінально-правового характеру (ст. 96-3 – 96-11).

Належність кримінальної відповідальності та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб до правових заходів протидії тероризму зумовлює постановку і вирішення питання про співвідношення вказаних правових категорій. У зв'язку з цим, хотілося б зазначити таке.

Кримінальна відповідальність, на нашу думку, являє собою негативну оцінку в обвинувальному вирокі суду вчиненого кримінального правопорушення і особи, яка його вчинила (визнання особи винною у вчиненні злочину (тобто її засудження) з констатацією факту його вчинення), а також зазнавання винною особою конкретних заходів кримінально-правового характеру, заснованих на примусі (обмеженні прав і свобод особистого, майнового чи іншого характеру) або заохоченні (стимулюванні) позитивної поведінки, а також недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження.

Зі змісту наведеного визначення кримінальної відповідальності вбачається, що її ознаками, принаймні, є: 1) осуд (засудження) фізичної особи обвинувальним вирокі суду; 2) вимушене зазнавання такою особою покарання та (або) інших заходів кримінально-правового характеру (зокрема, звільнення від покарання або його відбування, примусових заходів медичного характеру, з огляду на приписи ч. 2 ст. 20 КК України, примусового лікування, спеціальної конфіскації, судимості тощо); 3) нарешті, підставу кримінальної відповідальності становить виключно факт вчинення фізичною особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого Особливою частиною КК України.

Із урахуванням системного аналізу положень розділу XIV-I Загальної частини КК України, а також окремих приписів КПК України, можна дійти висновку, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб характеризуються такими специфічними ознаками. По-перше, оскільки ці заходи передбачені КК України, вони є кримінально-правовими заходами. У той же час, ті з них, які є примусовими (штраф, конфіскація майна, ліквідація) можуть мати й іншу галузеву приналежність: адміністративно-правову, цивільно-правову або господарсько-правову. Однак ця обставина не дає жодних підстав для отождолення цих подібних за назвою правових явищ, наявних в різних галузях права, а також, з іншого боку, для пошуку їх природної приналежності виключно до адміністративного, кримінального, цивільного або господарського права. Напроти, ці заходи необхідно послідовно розрізняти, з огляду на їх відмінні властивості залежно від галузевої приналежності. Зокрема, констатація відмінних властивостей штрафу залежно від галузевої належності (як покарання, заходу адміністративно-правової відповідальності та виду забезпечення виконання цивільно-правового зобов'язання) яскраво аргументована у фундаментальній науковій праці В. О. Попраса [3, с. 40–43]. Що стосується конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, то вона за своїм змістом відрізняється від конфіскації як виду адміністративного стягнення. Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 24 КУпАП цей вид адміністративного стягнення більше наближений до спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, хоча очевидно, що він має власні специфічні риси. По-друге, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб мають примусовий характер (ст. 96-7 – 96-9 КК України – у такому разі вони тягнуть настання негативних для юридичної особи наслідків майнового або організаційно-правового характеру) або засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження (ст. 96-5 КК України – у цьому

випадку унеможлиблюється настання таких негативних наслідків). По-третє, ці заходи кримінально-правового характеру, не зважаючи на примусовий характер окремих із них, не є покаранням, оскільки юридична особа в силу своєї правової природи не може вчинити злочин, а, відтак, і бути визнана винною у його вчиненні. Покарання призначається виключно до суб'єктів злочину – фізичних, осудних осіб, які досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Законодавець, до речі, безпосередньо підкреслює вищевказане твердження, регламентуючи ці альтернативні покаранню заходи у розділі XIV-І КК України, в додаток до розділу XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру». У зв'язку з цим варто розрізняти, зокрема, штраф і конфіскацію майна як покарання від штрафу і конфіскації майна як заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. По-четверте, оскільки заходи кримінально-правового характеру не є покаранням, їх застосування не тягне судимості. По-п'яте, не слід заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб ототожнювати з кримінальною відповідальністю. Подібна позиція поступово знаходить свою більш ширшу підтримку серед науковців [1, с. 102]. У силу об'єктивних причин юридична особа не може органічно відчувати як морального аспекту засудження, так і притаманної покаранню репресивної (каральної) функції. У зв'язку з цим, суд від імені держави не може, ані засудити юридичну особу, ані призначити їй покарання. З огляду на це, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за своєю суттю не є кримінальною відповідальністю, хоча і реалізуються в межах такої відповідальності. Як уже було зазначено, ця обставина пов'язана виключно з тим, що передумовою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи є вчинення її уповноваженою особою будь-якого зі злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України. Нарешті, по-шосте, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України, застосування примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи має похідний від застосування покарання щодо її уповноваженої особи характер (ст. 291, 372, 374 КПК України). У свою чергу застосування заходів щодо юридичної особи заснованих на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження, як правило, залежить від її звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49, 96-5 КК України, ч. 3 ст. 284 КПК України). Така практика, до речі, серед Європейських фахівців знаходить свою критику. Зокрема, окремими спеціалістами зазначається, що юридична особа має зазнавати кримінально-правового впливу й у тому випадку, коли фізична особа, яка вчинила злочин в її інтересах, не може бути встановлена або не підлягає кримінальному переслідуванню чи взагалі визнанню винною [4, с. 10–11].

З огляду на вищевикладене, зазначимо, що в системі спеціально-кримінологічних заходів протидії тероризму не слід ототожнювати кримінальну відповідальність, що є неминучим наслідком вчинення якогось одного зі злочинів, передбачених ст. 258 – 258-5 КК України, із заходами кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, у випадку вчинення уповноваженою особою будь-якого з таких злочинів. Це різні за своєю природою юридичні явища. З огляду на це, одним з перспективних напрямів удосконалення правових заходів протидії тероризму може стати напрям з удосконалення порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в аспекті регламентації можливості державного реагування на відповідні злочинні діяння вчиненні уповноваженою особою юридичної особи незалежно від того чи була така особа правоохоронними органами встановлена, притягнута до кримінальної відповідальності або, в передбаченому законом порядку, визнана винною у їх вчиненні.

Список бібліографічних посилань

1. Крижановский Н. Освобождение юридического лица от применения мер уголовно-правового характера в связи с окончанием сроков давности: сравнительно-правовой анализ. *Legea si Viata*. 2017. № 12/2 (312). С. 100–104.
2. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діа плюс, 2013. 524 с.
3. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2009. 224 с.
4. Сравнительный анализ ответственности юридических лиц (корпоративной ответственности) за преступления коррупционной направленности: технический документ / подгот. Г. Рупчевым ; ПРЕКОП-РФ ; Совмест. проект Европейского Союза и Совета Европы «Защита прав предпринимателей в Российской Федерации от коррупционных практик». ECCU-PRECOF-TP-5, 2015. 30 с. URL: <https://rm.coe.int/16806d8620> (дата звернення: 15.03.2018).

Одержано 17.03.2018